

L'equip del Museu de Mataró que va preparar l'exposició dels gravats de Goya va continuar la recerca documental sobre aquest important fons que conserva la Institució. La investigació ha aportat noves dades, algunes d'elles inèdites, tant sobre l'enrevessat procés editorial de la sèrie de 1937 com sobre l'arribada d'aquesta col·lecció a la nostra ciutat.

ELS GRAVATS DE GOYA DEL MUSEU DE MATARÓ

El mes d'octubre de 1996, coincidint amb el 250è aniversari del naixement de Francisco de Goya (1746-1828), el Museu de Mataró va exhibir la col·lecció completa dels gravats del genial pintor aragonès que conserva en el seu fons: les quatre grans sèries titulades *Los Caprichos*, *Los Desastres de la Guerra*, *La Tauromaquia* i *Los Disparates o Proverbios*.

El procés de documentació dels gravats preparatori de la mostra va evidenciar que l'edició que conserva el Museu i que fou exposada, impresa entre els anys 1937 i 1938 a la Calcogra-

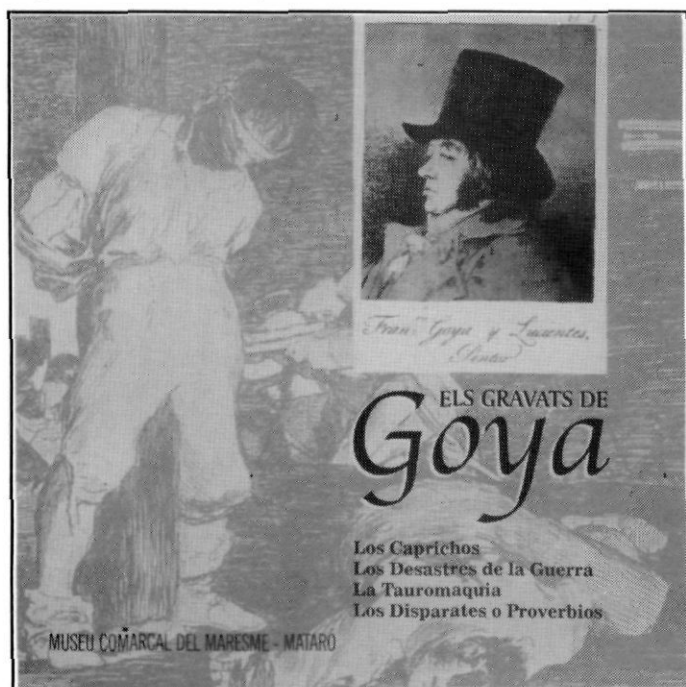
fia Nacional de Madrid, la que alguns autors han anomenat «sèrie de guerra», corresponia a un tiratge molt particular i, alhora, excepcional de les planxes de Goya. Més enllà de l'elaboració dels simples inventaris, ens varem plantejar la realització d'un estudi més aprofundit de la col·lecció, que analitzés tant el procés de producció de l'edició com les circumstàncies i l'entorn que propicià l'arribada d'aquests gravats a la nostra ciutat i la seva incorporació al fons de l'aleshores Museu Municipal de Mataró. La divulgació de les dades recollides, algunes inèdites, pensem que podran contribuir a conèixer, contextualitzar i valorar millor aquesta important i significativa col·lecció del Museu de Mataró.¹

L'EDICIÓ DE 1937 DE LA CALCOGRAFIA NACIONAL

Característiques tècniques.

El tiratge, que fou realitzat en el turbulent període de la Guerra Civil, presenta una sèrie de característiques i trets propis que l'allunyen de la resta d'impressions de les planxes de Goya. Tècnicament, l'edició de 1937 està considerada –en opinió dels experts– mes notables en l'obra gràfica de Goya –una de les de més qualitat d'impressió i d'entintada més rica.

Portada del programa de mà de l'exposició organitzada pel Museu l'any 1996.

Subratllar, d'entrada, que aquesta fou la primera vegada que es plantejava la realització d'un tiratge conjunt de les quatre grans sèries de gravats de Goya. Fins llavors s'havien fet tiratges més o menys esporàdics i diferents sèries foren alguna vegada simultànies en un marc cronològic breu. Així, entre 1900 i 1912 es van fer tres impressions de *Los Caprichos*, dues de *Los Desastres de la Guerra*, una de *La Tauromaquia* i dues de *Los Disparates*, coincidint el final de la impressió d'una sèrie amb l'inici d'una altra. Cal destacar que en el període comprès entre 1928 i 1930, aprofitant l'avinentsa del centenari de la mort del pintor aragonès, es van imprimir totes quatre sèries (vegeu el quadre amb la relació de totes les edicions realitzades dels gravats de Goya).

El tiratge de l'any 1937 fou el darrer realitzat de *Los Caprichos*, de *Los Desastres de la Guerra* i de *Los Disparates*; de *La Tauromaquia* es féu una última impressió el 1983. L'any següent, el 1984, com explica Juan Carrete, s'acordà de manera oficial no tornar a estampar les planxes de Goya². Paradoxalment, la sèrie més coneguda, *Los Desastres*, ha estat la menys reproduïda, amb només 7 edicions, mentre que de les altres, com a mínim, se n'han fet 8 edicions.

Inicialment estava previst que de l'edició de 1937 es fessin un total de 150 exemplars nume-

rats i que s'utilitzarien tres tipus de paper. Les característiques del tiratge havien de ser les següents:

- 5 col·leccions numerades (de l'1 al 5) en paper Japó Antic, a un preu de 1.000 ptes. cada una.

- 15 col·leccions numerades (del 6 al 20) en paper Japó Imperial, a un preu de 700 ptes. cada una.

- 130 col·leccions numerades (de la 21 a la 150) en paper Arches, a un preu de 300 ptes. cada una.

(Per fer-nos una idea del valor econòmic de les col·leccions, una dada referencial: el sou mitjà d'un treballador als anys 1937-38 oscil·lava entre les 300 i les 400 pessetes mensuals).

De la documentació relativa a aquesta edició només es desprèn que fou completada la impressió de la sèrie de *Los Desastres*. De les altres no hi ha dades segures sobre el total d'exemplars impresos, però es calcula, a partir del testimoni de l'impressor de la Calcografia Nacional Adolfo Rupérez –responsable tècnic del tiratge–, que de les col·leccions de *Los Caprichos* i de *La Tauromaquia* se'n feren una cinquantena d'exemplars i una quantitat no inferior a vint-i-vuit de la sèrie de *Los Disparates*.³

EDICIONS DELS GRAVATS DE GOYA

	1a. 1799 300		2a. 1855 Indt. MC	3a. 1868 Indt. MC	4a. 1878 65	5a. 1881- 1886 210	6a. 1890- 1900 230	7a. 1903- 1905 110		8a. 1905- 1907 180	9a. 1908- 1912 180	10a. 1918- 1928 170		11a. 1929 100	12a. 1937 150	
CAPRICHOS																
				1a. 1863 500			2a. 1892 100	3a. 1903 100		4a. 1906 275			5a. 1923 100	6a. 1930 Ind. Curt	7a. 1937 150	
DESASTRES																
		1a. 1816 Indt. MC	2a. 1855 Indt. C		3a. 1876 Indt. C				4a. 1905 100				5a. 1921 200	6a. 1928 200	7a. 1937 150	8a. 1983 200
TAUROMAQUIA																
				1a. 1864 300	2a. 1875 EMC		3a. 1891 100	4a. 1902 100	5a. 1904 Indt.			6a. 1916 50	7a. 1923 100	8a. 1930 100	9a. 1937 150	
DISPARATES																

Les dades que es presenten són el número d'edició, l'any en què es va fer i la quantitat de còpies fetes. Les fonts documentals són Harris (1964) i Carrete et alii (1996). Tot i que Glendinning (1996), en un article dins de *Caprichos de Francisco de Goya. Una aproximación y tres estudios*, fa una revisió dels tiratges dels *Caprichos* arribant a la conclusió que moltes de les edicions (de la 5a a la 10a) són unificacions d'impressions diferents molt properes en el temps; a més afirma que entre el 1821 i 1836 es va fer una edició que ningú recull. En total creu que entre 1799 i 1937 es van fer quaranta-cinc edicions diferents de *Los Caprichos*!

Indt.: quantitat de còpies indeterminada C: tiratge curt (menys 100) MC: tiratge molt curt (menys 50)
EMC: tiratge extraordinàriament curt (menys 25)

Edicions dels gravats de Goya (1799-1983).

Amb l'edició de l'obra gràfica de Goya s'afegia una altra denúncia contra els militars sublevats, assimilats ara als bàrbars, en tant que destructors i no pas defensors del patrimoni artístic. En aquest sentit és molt il·lustratiu el comentari del director general de Bellas Artes en el text que acompanya l'edició dels gravats amb un mapa dels bombardejos que va patir la Calcografía Nacional:

«Se hace esta edición extraordinaria y última de toda la obra grabada del inmortal don Francisco de Goya y Lucientes en medio de los horrores de la guerra. El sitio en que está emplazada la Calcografía Nacional, como puede apreciarse en el plano adjunto, está rodeado de explosiones de bombas de aviación y de proyectiles de cañón. Se han tomado todas las precauciones posibles para salir bien de la empresa; pero siempre existía un margen de riesgo inevitable. El responsable de la Calcografía y los obreros que con él han colaborado pusieron tal entusiasmo en la tarea, que ha hecho posible salvar todas las dificultades...»⁸

En consonància amb la política de prestigi cultural que va auspiciar la República, entre els mesos de juny i setembre de l'any 1938, la Junta Central del Tesoro Artístico ofertà i cedí en préstec al *Victoria & Albert Museum* de Londres

tres jocs complets de gravats (els núms. 3, 9 i 23, un en cada tipus de paper), quaranta dibuixos preparatoris originals⁹ i un volum amb reproduccions d'obres de Goya per preparar i organitzar una exposició i presentar el tiratge realitzat l'any 1937.

D'aquesta exposició, oberta al museu londinenc entre els mesos de juliol i setembre de 1938, no se'n féu cap mena de publicitat ni de propaganda, una circumstància que afectà directament la divulgació i coneixença de l'obra gràfica de Goya entre la població de la Gran Bretanya. Documents interns conservats a l'arxiu del *V&A Museum* evidencien que el *Foreign Office* anglès va tenir un especial interès en prohibir l'existència de materials impresos que poguessin ser considerats suspectes de fer propaganda en favor de qualsevol dels bàndols contendents: «there ought to be nothing printed or issued... which can be claimed as pro-Government or anti-Nationalist propaganda»¹⁰. Malgrat la prevenció i l'asèpsia de les autoritats angleses, l'exposició va provocar la reacció de persones afectes als sublevats que acusaren la República de destruir les planxes, malinterpretant (per ignorància o mala fe) el contingut del text de la portada de l'opuscle divulgatiu editat per la Calcografía Nacional l'any 1937 («Última edición que se hará con las planchas auténticas que grabó el genial artista aragonés...» –la cursiva és nostra–), una possibilitat que la introducció que acompanya l'edició dels gravats, signada pel responsable de la Calcografía Nacional, desmenteix:

«...creemos tener el deber ineludible de no volver a tirar más pruebas de tan sagradas reliquias, pues de lo contrario desaparecerían para siempre tan exquisitas joyas»¹¹

Tenim poca informació sobre la possible intencionalitat econòmica del govern republicà respecte a la comercialització de les edicions dels gravats a l'estranger per obtenir ingressos en divises. Sabem, com recull Álvarez, que en el seu moment alguns responsables republicans consideraren que el preu ofertat era massa baix per al nivell de vida europeu, especialment per a l'anglès¹², factor que restaria rendibilitat a l'operació. Els possibles beneficis crematístics, però, semblen quedar en entredit si s'analitza la destinació final de la majoria de les col·leccions i, sobretot, si es té en compte que les còpies més valuoses foren obsequiades a diferents personalitats.

Full del registre d'entrada del *Victoria & Albert Museum* de Londres amb l'anotació de la recepció dels tres jocs de gravats enviats pel govern republicà.

TO BE PRESERVED.
VICTORIA AND ALBERT MUSEUM.

OBJECTS SUBMITTED ON APPROVAL FOR LOAN.

Owner's Name: *Don Francisco Goya y Lucientes*
Address: *Residencia de la Junta Central del Tesoro Artístico, Madrid.*

Entered in Day Book, Folio: *133*
Department of: *C. I. D.* Date: *23 June 1938*

Note—A separate line should be given to each object and any note as to its condition as received should be stated on separate schedule which (together with the description itself) should be checked by the Departmental Officer.

Rotation No.	*Date of return and number of R.L. authorizing.
41 Original Drawings by Goya	1-41 26.9.38
"Los Proverbios": 3 Series (numbers 3, 9, & 23) of Sketchings by Goya; each with Title, Map, and 18 plates.	42-101 20.9.38
"Los Caprichos": 3 Series (numbers 3, 9 & 23) of Sketchings by Goya; each with Title, Map, and 80 plates (No. 3 Bound).	102-344 22.9.38
"Los Desastres de la Guerra": 3 Series (No. 3, 9 & 23) of Sketchings by Goya; each with Title, Map, & 50 plates.	345-593 28.9.38

* If an object is loaned and received again a new form must be prepared.

Sobre aquesta darrera qüestió planen encara moltes incerteses perquè les dades documentals són escasses. L'any 1964 T. Harris, l'expert internacional més prestigiós de l'obra gravada de Goya, afirmava en el seu estudi –endevinant una clara intencionalitat política en el gest– que tres de les col·leccions impreses en paper Japó Antic foren regalades d'aquesta manera: una a Josif Stalin, el dictador soviètic, una altra a Eleanor Roosevelt (muller del president dels Estats Units) i la tercera a Manuel Azaña, el president de la República¹³. Vint anys més tard, Alvarez proporcionà dades més concretes sobre l'assumpte: la col·lecció número 1 fou donada a Manuel Azaña, la número 2 a Roosevelt (no especifica si a Franklin, el president o a Eleanor, la seva esposa), una col·lecció en paper Japó Imperial a Juan Negrín (llavors president del govern de la República), una altra a Jesús Hernández (llavors ministre d'Instrucció Pública) i, finalment, tres col·leccions (possiblement una en cada tipus de paper) que foren regalades a les autoritats soviètiques¹⁴. Perquè el llistat fos complet, hi hauríem d'afegir les tres col·leccions que foren enviades a Londres per a l'exposició abans esmentada i que retornaren al país a finals del mes de setembre o començaments d'octubre de 1938, ignorant-se quin fou el lloc concret de la devolució.¹⁵

Al marge de les col·leccions referenciades, és força difícil d'esbrinar la destinació final de la resta de l'edició –no s'ha d'oblidar que existia el tiratge íntegre de *Los Desastres*–. Hem de suposar que algunes col·leccions obren en mans de particulars però no es té informació oficial al respecte. Pel que fa referència als centres públics, sobta la migradesa d'exemplars conservats: la Biblioteca Nacional, a Madrid, només té de l'edició de 1937, una sèrie completa de *Los Desastres* de la Guerra, amb el número 142 i núm. d'inventari 45691ter¹⁶ i la Fundación Juan March, també a la capital de l'estat, posseeix tan sols un exemplar complet de *La Tauromaquia* de l'edició de 1937, de la qual desconeixem la numeració. Podrà semblar estrany però a Madrid no es té notícia de l'existència de cap joc complet de l'edició de 1937, circumstància que sí es dona a Catalunya, com veurem tot seguit.

GRAVATS DE GOYA A CATALUNYA

La presència d'obra del pintor aragonès a Catalunya, com ens recorda l'eminent historiador Santiago Alcolea en el seu estudi titulat *Goya i els catalans*, sempre ha estat molt escassa¹⁷. Alcolea ens explica que Goya fou, en vida, un artista

desconegut al Principat, territori que no va conèixer ni trepitjar (va treballar, preferentment, en altres punts de la península com Andalusia, València o Castella), i que ni després de la seva mort tampoc la seva obra no fou valorada ni adquirida des de Catalunya, llevat de comptades excepcions¹⁸. Conseqüentment, si detectar obra pictòrica de Goya a Catalunya és ja d'entrada difícil, rastrejar l'existència dels seus gravats és una empresa tant o més complicada. Malgrat les dificultats, però, la recerca ens ha permès localitzar-ne en diferents institucions culturals catalanes:

Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)¹⁹

Una col·lecció completa de *Los Desastres*, edició no identificada²⁰

Una col·lecció completa de *La Tauromaquia*, 5a edició (1921)

Els gravats núms. 3 i 26 de *La Tauromaquia*, edició no identificada

Diversos gravats de la sèrie de reproduccions de Velázquez

Biblioteca de Catalunya de Barcelona (BCB)

Tres col·leccions completes de *Los Caprichos*, edicions 10a, 11a i 12a (1918, 1929 i 1937 –la núm. 17–)

Dues col·leccions completes de *Los Desastres*, edicions 6a i 7a (1930 i 1937 –la núm. 17–)

Una col·lecció completa de *La Tauromaquia*, 7a edició (1937 –la núm. 17–)

Dues col·leccions completes de *Los Disparates*, edicions 1a i 9a (1864 i 1937 –la núm. 17–)

Institut Amatller de Barcelona

Una col·lecció completa de *La Tauromaquia*, 5a edició (1921)

A més de les sèries esmentades i dins l'àmbit geogràfic del Països Catalans, la Fundació «Sa Nostra» de Palma de Mallorca és propietària d'una col·lecció completa de *Los Caprichos* de la 12a edició (1937 –la núm. 14–).

L'escassetat d'obra gràfica conservada de Francisco de Goya a Catalunya és palpable i evident a la llum de l'anterior relació. Davant aquesta circumstància, i per això mateix, que el Museu de Mataró conservi la col·lecció completa de les quatre sèries de gravats impresos en paper Japó Imperial de l'edició de 1937 esdevé, certament, un fet insòlit. Com és també sorprenent que els dos jocs complets de l'edició de 1937 que exis-

teixen actualment a Catalunya, la de Mataró i la de la Biblioteca de Catalunya, tinguin numeració correlativa: la número 16 i la número 17. Una altra coincidència, per proximitat geogràfica, és que la col·lecció de *Los Caprichos* que custodia la Fundació «Sa Nostra» té el número 14 de l'edició. Són elements que també caldrà tenir presents en la història dels gravats mataronins.

RAFAEL ESTRANY I ELS GRAVATS DE GOYA DE MATARÓ.

A Mataró corrien i encara corren diverses «històries» més o menys rocambolesques sobre la font i la forma d'ingrés dels gravats de Francisco de Goya que es conserven al Museu de Mataró. L'excepcionalitat i el valor d'aquesta col·lecció, d'una banda, la guerra civil i les seves conseqüències, de l'altra, i tot això sumat al fet que no és habitual localitzar un conjunt d'aquestes característiques en el fons d'un museu local, ha alimentat la imaginació popular durant molts anys. En recollim algunes.

Una de les més conegudes és la que explica que en els mesos finals de la guerra algú indeterminat, fugitiu de les tropes nacionals i en ple èxode, camí de França s'hauria aturat a Mataró a prendre un succedani de cafè en un bar de la Rambla, on hauria deixat un paquet com a penyora (o en custòdia) assegurant que tornaria més endavant a buscar-lo. El temps va passar i el propietari del bar, davant l'evidència que aquesta persona no tornava i que ningú li reclamava l'embolcall, es decidí a obrir-lo i hi trobà uns «papers amb ninots». Com que no sabia què fer-ne, conta aquesta història, anà a veure Rafael Estrany, llavors director del Museu Municipal, qui, en examinar-los i adonar-se'n del seu valuós contingut, aconseguí que les obres li fossin lliurades per ingressar-les, discretament, al fons del Museu. La història té, com les totes les rondalles, diverses variants: qui explica que el paquet fou simplement oblidat al taulell del bar per algú apressat per l'avanç de les tropes «nacionals»; qui situa l'acció en una impremta en comptes del bar, etc.

Altres versions considerades més serioses i d'aparença més versemblant però, tanmateix, també apòcrifes, han plantejat discursos alternatius a l'ingrés dels gravats de Goya al patrimoni municipal mataroní. Aquestes suposicions contemplen des de la viabilitat de la compra directa del lot per part del consistori a la Calcografia Nacional amb destinació al Museu —extrem que la documentació conservada no recull—, fins a la

Rafael Estrany i Ros.

possibilitat que els gravats fossin un regal de les autoritats de Madrid a la ciutat per a la contribució mataronina en la defensa de la capital, una opció que estaria relacionada amb la lectura interessada i política que abans hem comentat que la República féu de l'obra gràfica de Goya. També ha estat plantejada la possibilitat que els gravats ingressessin en el fons del Museu en plena guerra civil quan la institució —amb el nom de Museu del Maresme—, serví de dipòsit de les obres artístiques procedents de la labor de salvament de la Generalitat. Totes aquestes suposicions tindrien una conclusió similar: la formalització del dipòsit dels gravats a favor del Museu de Mataró, procés que tot seguit explicarem, hauria legalitzat i oficialitzat l'ingrés de la col·lecció.

Aquestes històries pintoresques i les hipòtesis que des de fa més de quaranta anys circulen i es barallen per la ciutat tenen un únic nexe en comú: la intervenció de Rafael Estrany i Ros en l'arribada dels gravats a Mataró, participació que corrobora la documentació històrica conservada que proporciona les úniques dades certes i contrastables sobre l'adquisició —en termes museístics— dels gravats.

Rafael Estrany i Ros fou nomenat apoderat a Mataró del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional pocs dies després de la consti-

tució de la Comisión Gestora Municipal provisional, el 18 de febrer de 1939²¹. Estrany es féu càrrec, a més a més, de les tasques de director del Museu Municipal de Mataró des del gener de 1941²², amb ampli marge d'actuació (no hi ha constància escrita del seu nomenament malgrat que a la documentació pressupostària de 1941 hi hagi referències explícites de l'inici del seu treball). Rafael Estrany començà els tràmits pertinents amb els responsables territorials de l'esmentat Servicio amb l'objectiu d'incrementar el fons patrimonial del Museu Municipal (el primer llibre d'Actes del Patronat del Museu proporciona informació sobre l'afer i sobre aquestes negociacions des del mes de maig de 1944). Les gestions es concretaren aviat segons una acta del 2 d'agost de 1944 que es conserva als lligalls de Cultura de l'Arxiu Municipal de Mataró i també als antics inventaris del Museu. Luis Monreal Tejada, aleshores comissari de la Cuarta Zona del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional, autoritzà i féu dipòsit a favor del Museu Municipal de Mataró, representat pel seu director, d'un seguit d'objectes museístics custodiats per l'esmentat Servicio a les seves dependències de Barcelona, entre els quals figuren els gravats de Goya. L'anotació que referencia l'objecte 31 a l'inventari adjunt de l'acta de dipòsit és prou explícita:

«Ejemplar número dieciséis de la edición de 1937 de los grabados de Francisco de Goya y Lucientes que comprende las cuatro series. «Caprichos», «Desastres de la guerra», «Tauromaquia» y «Proverbios»²³

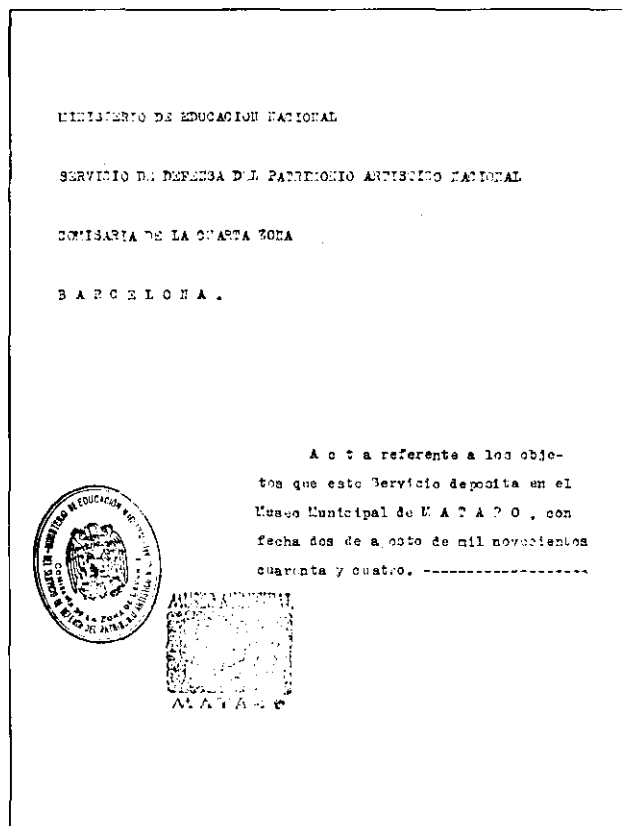
A l'estat de comptes del Museu de l'exercici de 1944 presentat a aprovació de l'Ajuntament per Benet Fité, llavors *concejal* delegat de Cultura i secretari del Patronat del Museu Municipal, hi foren anotades les 280 pessetes que es destinaren al pagament de les despeses derivades de les tasques d'inventariat del material i del seu posterior trasllat des de Barcelona a la nostra ciutat.²⁴

A l'encapçalament de l'acta de dipòsit a favor del Museu Municipal de Mataró es dona notícia del marc jurídic que ha permès l'operació i l'ha fet factible. Es tracta de l'ordre del Ministerio de Educación Nacional de l'11 de gener de 1940 sobre la liquidació del Servicio de Recuperación Artística i la seva reintegració al Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional que estableix el procediment legal per retornar als seus legítims propietaris els objectes artístics recuperats. En el cas dels objectes no reclamats, l'ordre especifica una sèrie de passos legals a seguir i s'hi inclou la següent disposició:

«Los objetos que no hubiesen sido motivo de reclamación (...) que ofrezcan suficiente interés, serán entregados a los Museos o Centros Oficiales en que mejor encuadren. Todas estas entregas lo serán en calidad de depósito»²⁵

Les dades documentals conservades, tant a l'Arxiu de la ciutat com al del Museu, demostren que els gravats de Goya arriben a Mataró l'estiu de 1944²⁶ gràcies a les positives gestions que realitza Rafael Estrany amb les autoritats competents del moment. És dubtós que, objectivament, el Museu fos la institució on millor «enquadrava» la col·lecció de gravats, d'acord amb l'esperit de l'ordre de 1941. Per tant, l'ingrés dels gravats cal explicar-lo en funció de la personalitat del primer director del Museu Municipal.

Rafael Estrany fou una persona de prestigi reconegut dins l'entorn artístic i cultural de la ciutat, valors que li varen permetre mantenir tot-hora bones relacions amb la jerarquia establerta malgrat les circumstàncies polítiques. Estrany reunia en el seu haver, per custodiar el dipòsit del lot negociat amb el Servicio de Defensa del Patrimonio i que incloïa els gravats de Goya, dues facetes que salvaven les possibles suspicàcies: ser un artista de sòlida formació i ampli

Primera pàgina de l'acta del dipòsit del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional a favor del Museu Municipal de Mataró del 2 d'agost de 1944. AMM: C-0044/02.

bagatge i, ahora, un expert gravador²⁷ i ser una persona destacada per la seva participació activa en la protecció del patrimoni cultural de la ciutat²⁸. No entrarem en l'anàlisi de la seva trajectòria artística per ser prou coneguda i allunyar-se de l'objecte d'aquest article, però sí que volem comentar alguna qüestió respecte a la segona faceta del seu currículum.

Rafael Estrany va saber col·laborar activament amb el govern de la Generalitat i amb les autoritats municipals republicanes en el salvament del patrimoni local. El 26 de juliol de 1936, l'Ajuntament li encarregà, a ell i al seu equip,

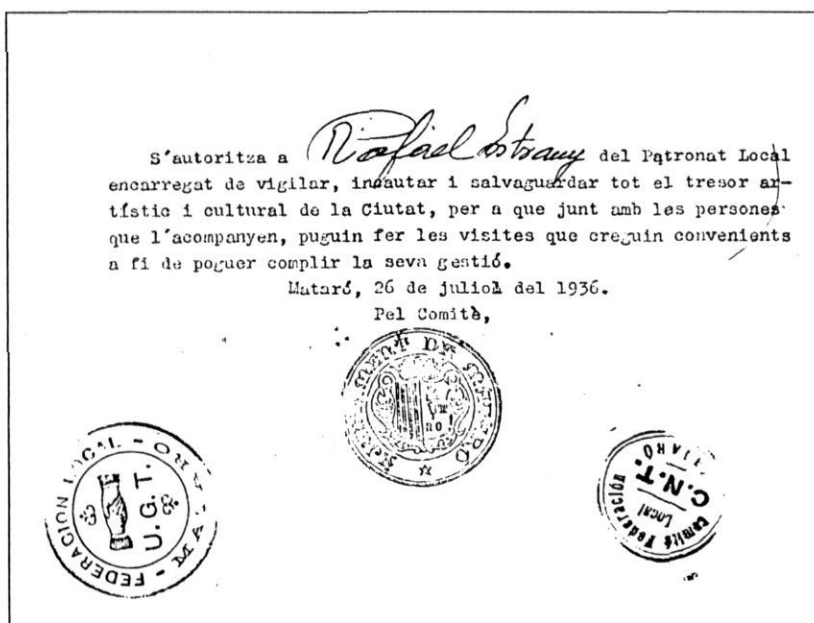
«vigilar, incautar i salvaguardar tot el tresor artístic i cultural de la ciutat»²⁹. Rafael Estrany fou membre del Comitè de Protecció del Patrimoni Artístic Nacional de la Generalitat de Catalunya a Mataró (el Comitè Local de Patrimoni o, com popularment se'l coneixia, la «creu roja de l'art») juntament amb Albert Puig, Lluís Montané, Francesc Bas, Julià Gual, Joaquim Casas, Lluís Pedemonte³⁰ i amb la decisiva participació de Marià Ribas i Bertran i de Lluís Ferrer i Clariana. Amb urgència i en condicions de treball precàries i, fins i tot, perilloses, aquest equip treballà a Mataró en el salvament del patrimoni artístic més valuós de la basílica de Santa Maria:

la capella dels Dolors, les obres de Pere Pau Muntanya, el retaule de la Mare de Déu del Roser, etc. i intervingueren en diverses operacions patrimonials en altres llocs de la ciutat i de la comarca³¹. Estrany fou proposat per l'Ajuntament de Mataró el 9 de gener de 1937 com a comissari-delegat del Departament de Cultura de la Generalitat a la comarca del Maresme³² i fou nomenat, a finals del mateix mes, delegat de la Comissaria General de Museus de la Generalitat de Catalunya per a «la conservació, administració i defensa de les col·leccions d'art reunides a Mataró»³³. Un document posterior, del 5 de març de 1937, esmenta Rafael Estrany com a conservador del Museu del Maresme³⁴ i, des d'aquesta institució, dugué a terme durant tota la guerra altres importants intervencions de salvaguarda patrimonial, tasca que, com hem vist, no s'estroncà amb l'acabament del conflicte.

L'experiència i la trajectòria personal, les seves inquietuds en el món de l'art i de la cultura, ens fan pensar que no li fou difícil a Rafael Estrany demostrar i fer valer que el Museu de Mataró, amb ell com a capdavanter, seria una institució que sabia conservar i exposar com es mereixien la col·lecció de gravats de Goya.

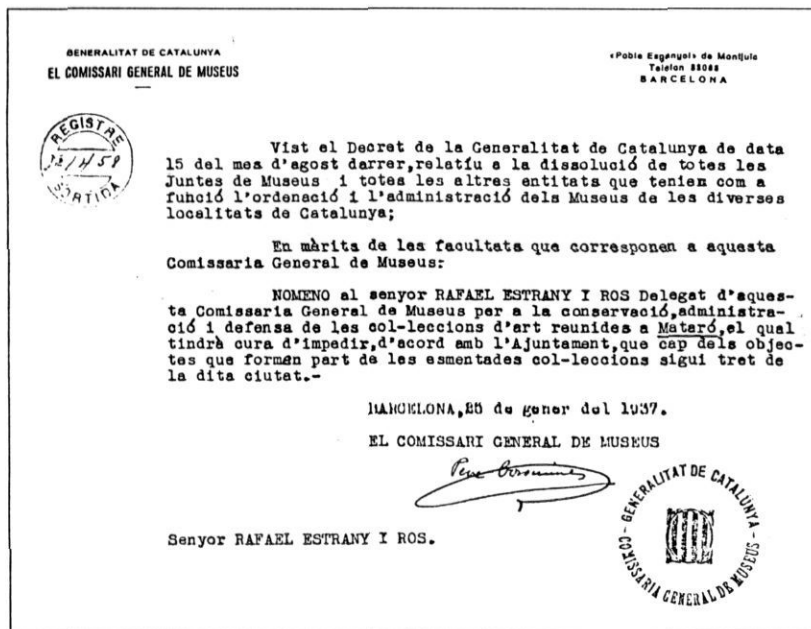
Rafael Estrany nomenat delegat de la Comissaria General de Museus de la Generalitat a Mataró.

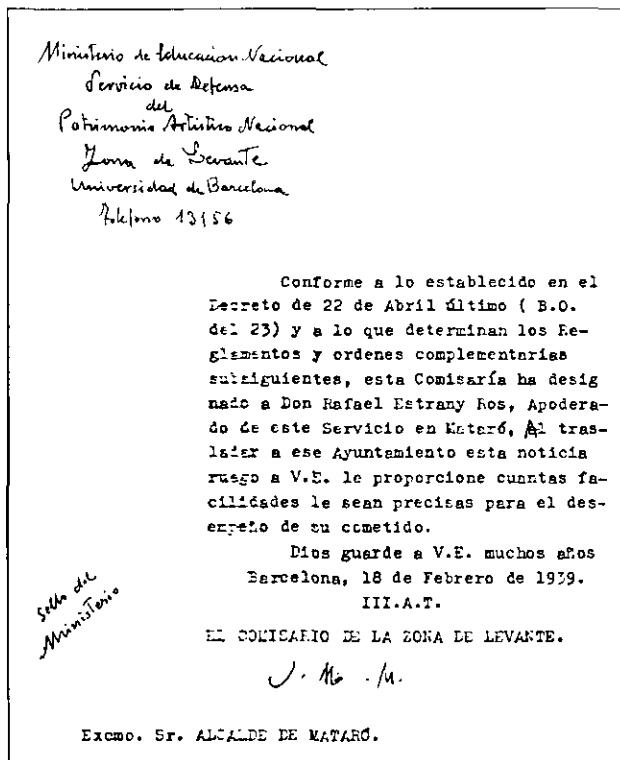
AMMat: Expo-R. Estrany, 1984.

Autorització a favor de Rafael Estrany (26 de juliol de 1936).

AMMat: Expo-R. Estrany, 1984.

Notificació a l'Alcalde de la designació de Rafael Estrany com a apoderat del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional a Mataró.

AMMat: Expo-R. Estrany, 1984.

El que no se sap del cert, tanmateix, és si els gravats de Goya que es conserven al Museu de Mataró arribaren a la nostra ciutat procedents de Barcelona en les mateixes condicions en què es troben ara, perquè s'hi detecten mancances respecte a d'altres edicions originals que s'han mantingut íntegres: s'observa que hi falten les cobertes del joc complet i els fulls introductoris on es recullen els comentaris dels responsables de l'edició i el plànol de l'edifici de la Calcografía Nacional que ja hem esmentat abans³⁵. És presumible que, atès que aquests fulls que falten no eren, al cap i a la fi, res més que propaganda de la causa republicana (material no gaire aconsellable en aquell temps), possiblement algú els fes desaparèixer a l'emplaçament d'origen mateix. Actualment el fons de gravats de Goya del Museu de Mataró té una sèrie incompleta, la de *Los Desastres de la Guerra*, a la qual li falta el gravat número 16 titulat «Se aprovechan», una absència que, com consta en una anotació manuscrita a la làmina de la portada d'aquesta sèrie, fou detectada el mes de juliol de 1966.³⁶

Durant molts anys també ha circulat per la ciutat la brama que els gravats, un cop ingressats al fons del Museu Municipal de Mataró, foren

«amagats» per —segons expliquen— evitar possibles reclamacions de legítims propietaris i/o deixar passar el temps suficient perquè caduqués el dipòsit (com si una cessió en comodat o dipòsit, com vulgarment s'anomena aquesta forma d'adquisició museística, pogués tenir data de prescripció!). Aquesta nova «història» inclou, segons els seus narradors, la versió que l'amagatall al Museu fou tan reeixit que, durant un temps, ni els seus responsables eren capaços de retrobar els gravats fins que un dia aparegueren —com per art de màgia— en el calaix secret d'un escriptori de la institució.

Però contràriament a tot el que s'ha dit, el que és objectivament cert és que, només set mesos després d'haver signat el dipòsit amb el Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico, el març de l'any 1945 s'organitzava al Museu de Mataró una primera exposició pública dels gravats de Goya, concretament sobre *Los Desastres de la Guerra*, una mostra que Rafael Estrany féu coincidir amb la reobertura de la institució, temporalment tancada per unes obres d'ampliació i reforma, conseqüència de l'increment de volum del fons, ampliat amb els objectes del dipòsit ingressat. L'exposició, segons la premsa local, va crear força expectació:

«EXPOSICION DE AGUAFUERTES DE GOYA EN EL MUSEO MUNICIPAL.- Después de las obras de ampliación realizadas en el Museo Municipal, vuelve a reanudar sus actividades con la inauguración de la exposición de aguafuertes originales de Goya, el genial creador de una nueva expresión de arte y de belleza en cuyos grabados supo imprimir un impulso ético que aún hoy no solo constituyen para nosotros un poderoso encanto sino que es factor de humanismo y de personalidad creadora...»³⁷

i va tenir un gran èxit de públic:

«EXPOSICIÓN: Está siendo muy visitada la exposición de los notables aguafuertes de Goya que se puede admirar en la Sala de Actos del Museo Municipal de Mataró, todos los días de 7,30 a 9 de la noche»³⁸

La col·lecció dels gravats de Goya del Museu de Mataró ha estat objecte d'altres exposicions al llarg de la seva història que aquí seria sobrer de relacionar i, com hem assenyalat i contràriament al que s'ha dit o ha estat escrit, mai se n'ha amagat l'existència, ans el contrari: el Museu sempre ha publicitat, amb orgull i satisfacció, que els gravats formen part del seu fons.

MUSEO MUNICIPAL
DE MATARÓ

EXPOSICIÓN
AGUAFUERTES ORIGINALES
DE
GOYA
(LOS DESASTRES DE LA GUERRA)

del 4 al 17 de marzo
horas de visita: todos los días, de 7 y media a 9 noche

ENTRADA LIBRE

Mataró - 1945

Cartell de propaganda de l'exposició Goya al Museu Municipal l'any 1945.

Amb l'ampliació i la remodelació de l'antic Museu Municipal i la signatura del conveni de col·laboració amb el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya l'any 1982, el rebatejat Museu Comarcal del Maresme-Mataró modificà la museografia de les seves instal·lacions. Entre els diferents àmbits museístics que foren plantejats se'n crearen dos de monogràfics i, en un d'aquests, des del 1983 s'hi exposà permanentment la sèrie *Los Desastres de la Guerra* en una sala de la primera planta de la Institució, al costat d'unes vitrines amb armament del fons propi del Museu del temps de la Guerra del Francès³⁹. Aquest espai museístic fou vigent fins a l'any 1992 quan es renovaren les dues sales temàtiques del primer pis per presentar-hi la monografia titulada «pintura realista i naturalista catalana de la segona meitat del segle XIX» a partir del fons propi del Museu.

L'octubre de 1996, ho explicàvem a l'encapçalament de l'article, el Museu Comarcal del Maresme-Mataró va organitzar i produí una exposició de l'obra gràfica del genial artista conservada als seus fons, exposant simultàniament

les quatre sèries de l'edició de 1937. L'exposició restà oberta fins al 12 de gener de 1997 i fou visitada per prop de deu mil persones. Paral·lelament a la mostra, el Museu organitzà un cicle de conferències sobre la figura i l'obra de Francisco Goya que comptà amb la participació del catedràtic de la Universitat de Barcelona, Santiago Alcolea, de Francesc Fontbona, historiador de l'art, membre de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi i director de la Unitat Gràfica de la Biblioteca de Catalunya i que es clausurà amb la intervenció de Juan Carrete, l'actual director de la Calcografia Nacional de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid.

Amb l'exposició encara oberta i davant l'interès manifestat per diferents centres museístics catalans, el Museu de Mataró es va plantejar i va estudiar la possibilitat de fer-la circular per Catalunya. La col·laboració de la Comissió de Museus Locals de les comarques de Barcelona i el decidit suport de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona han permès que fos factible aquesta opció i que l'exposició, des del mes de febrer de 1997, itineri pel nostre país. A hores d'ara l'exposició ha visitat, amb gran èxit de públic, els museus de Gavà, Capellades, Terrassa, Granollers, Palamós, Badalona i l'Hospitalet i està previst que, al llarg de 1998, i entre d'altres poblacions que l'han sol·licitada, la mostra es presenti a Manresa, a Amposta i a Arbúcies. Les peticions d'itinerància que van arribant fan preveure que aquesta continuï, si cap problema tècnic no ho impedeix, encara un altre any.

Des del Museu de Mataró hem considerat que la producció d'aquesta exposició i la seva itinerància per tot Catalunya poden ser el millor homenatge que la ciutat pot retre a un dels artistes més universals i a les persones que, amb el seu esforç i tenacitat, feren possible que Mataró tinguí avui, en els seus fons patrimonials, una obra de semblants característiques.

Esther Gurri i Costa
Carles Marfà i Riera
Joan Banús i Tort

NOTES.

- 1.- Volem agrair cordialment als Srs. Juan Carrete i Javier Blas, de la Calcografía Nacional, els aclariments i la informació de primera mà que ens han proporcionat.
- 2.- J. CARRETE; R. CENTELLAS; G. FATÁS, *Goya ¡Qué valor! Caprichos. Desastres. Tauromaquia. Desastres* (Zaragoza 1996), p. 255.
- 3.- J. ÁLVAREZ LOPERA, «Aportaciones documentales sobre la edición de los grabados de Goya de 1937», *Archivo Español de Arte*, LVIII, 232 (Madrid 1985), p. 415.
- 4.- Ibídem, p. 417.
- 5.- *Vè Congrès Espanyol d'Història de l'Art (29 d'octubre - 3 de novembre de 1984)*. Actes (Barcelona 1984).
- 6.- Ibídem.
- 7.- ÁLVAREZ (1985), p. 416.
- 8.- *Els «Caprichos» de Goya*. Reproducció facsímil. Sa Nostra (Palma de Mallorca 1996).
- 9.- Dels dibuixos preparatoris deixats només se n'utilitzaren trenta-set i d'aquests, vint-i-quatre eren de la sèrie de *Los Desastres de la Guerra* (Álvarez (1985), p. 416, informació confirmada pel Sr. Barney Perkins, Reader Services, National Art Library, Victoria & Albert Museum).
- 10.- BARNEY PERKINS, V&A Museum.
- 11.- Sa Nostra (1996).
- 12.- ÁLVAREZ (1985), nota 16.
- 13.- T. HARRIS, *Goya, Engravings and lithographs* (Oxford 1964).
- 14.- ÁLVAREZ (1985), nota 10.
- 15.- D'acord amb el Llibre de registre del V&A Museum, entrada núm. 2.870 de 1938, aquests materials s'havien de tornar el 26/28 de setembre del mateix any. Barney Perkins, V&A Museum.
- 16.- Informació facilitada per Mª Luisa Cuenca, de la Biblioteca Nacional de Madrid.
- 17.- *Revista de Catalunya*, 106 (Barcelona 1996), p. 60.
- 18.- Ibídem, p. 75. (Pintura de Goya a Catalunya: Fons Cambó del MNAC. Dos dibuixos al Museu d'Art de Girona i la resta en mans de particulars).
- 19.- Dades proporcionades per Anna Roda, del Gabinet de Dibuixos i Gravats del MNAC i Eva Franquero, de la Biblioteca del MNAC.
- 20.- Es tracta d'una còpia enquadernada de la qual no hem pogut establir la cronologia. Es troba a la Biblioteca del MNAC.
- 21.- Arxiu del Museu de Mataró (AMMat): Expo-R. Estrany, 1984.
- 22.- Arxiu Municipal de Mataró (AMM): Int-0094/04, Int-0634, Int-0636.
- 23.- AMM: C-0044/02.
- 24.- AMM: C-0023/06.
- 25.- *Boletín Oficial del Estado*, núm. 13, de 13 de gener de 1940, pp. 286-287.
- 26.- AMMat: Llibre primer d'Actes del Museu Municipal de Mataró. Actes de les reunions de juliol i setembre de 1944.
- 27.- R. VIVES, J. CARBONELL, A. SERRA, E. CUYÀS, *Rafael Estrany*. Ed. AUSA (Sabadell 1997), pp. 13-44. Vegeu notes: 10/ obra gravada d'Estrany a la Calcografía Nacional i 33/ obra gravada d'Estrany a la BC.
- 28.- C. MARFÀ, C. MIQUEL, M.A. SOLER, R. SOLER, *Rafael Estrany (1884-1958). Notes per a una biografia*. Museu Comarcal del Maresme-Mataró (Mataró 1984), pp. 23-25. R. Vives i altres, 1997; pp. 100-101 i 113.
- 29.- AMMat. Expo-R. Estrany, 1984.
- 30.- M. SALICRÚ, *Crònica del temps de guerra a Mataró (1936-1939)* (Mataró 1989), p. 17.
- 31.- C. MARFÀ i altres, 1984; pp. 23-25.
- 32.- AMM: C-0008/41.
- 33.- AMMat: Expo-R. Estrany, 1984.
- 34.- Ibídem.
- 35.- Vegeu nota 7.
- 36.- *Els gravats de Goya. Los Caprichos. Los Desastres de la Guerra. La Tauromaquia. Los Disparates o Proverbios*. Tríptic de l'exposició del Museu Comarcal del Maresme (Mataró 1996).
- 37.- *Mataró*, 3 de març de 1945, p. 4.
- 38.- *Mataró*, 10 de març de 1945, p. 4.
- 39.- *Guia del Museu Comarcal del Maresme-Mataró*. Museu Comarcal del Maresme (Mataró 1983).

BIBLIOGRAFIA.

- Francisco de Goya. Grabador. Instantáneas. Desastres de la Guerra*. Caser. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Calcografía Nacional. Ediciones Turner (Madrid 1992).
- Francisco de Goya. Grabador. Instantáneas. Disparates*. Caser. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Calcografía Nacional. Ediciones Turner (Madrid 1992).
- Francisco de Goya y la estampa de su época*. 250 Aniversario Goya, 1996. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Calcografía Nacional (Madrid 1996).

Los Caprichos de Goya y sus dibujos preparatorios. Estudio preliminar y notas por F.J. Sanchez Cantón. De las Reales Academias de la Historia y de Bellas Artes de San Fernando. Instituto Amatller de Arte Hispánico (Barcelona 1949).

Los Desastres de la Guerra y sus dibujos preparatorios. Estudio preliminar y notas de F. Lafuente Ferrari de la Real Academia de San Fernando y ex-jefe de la Sección de Estampas de la Biblioteca Nacional de Madrid. Instituto Amatller de Arte Hispánico (Barcelona 1952).

Los Disparates de Goya y sus dibujos preparatorios. Estudio preliminar y notas por José Camón Aznar. Catedrático de la Universidad de Madrid y Director Delegado de la Fundación Lázaro Galdiano. Instituto Amatller de Arte Hispánico (Barcelona 1951).

BLAS BENITO, J. *Bibliografía del Arte gráfico. Grabado, litografía, serigrafía historia, técnicas, artistas.* Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Calcografía Nacional (Madrid 1994).

CARRETE PARRONDO, J. *Francisco de Goya en la Calcografía Nacional. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.* BMW Ibérica (Madrid 1990).

CARRETE PARRONDO, J.; GLENDINNING, N.; SERRERA, J.M.; VEGA, J. *Caprichos de Francisco de Goya. Una aproximación y tres estudios.* Calcografía Nacional. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Fundación Caixa de Catalunya. Fundación El Monte (Madrid-Barcelona-Sevilla 1996).

GASSIER, P.; WILSON, J.; LACHENAL, F. *Goya. Life and work.* Reimpressió. Evergreen (Colònia 1994).

GUDIOL RICART, J. *Goya: 1746-1828. Biografía, estudio analítico y catálogo de sus pinturas.* Ed. Polígrafa (Barcelona 1970).

HISPANIC SOCIETY OF AMERICA. *Handbook. Museum and Library Collections* (New York 1938).

LAFUENTE FERRARI, E. «Miscelánea sobre grabados de Goya», *Archivo Español de Arte*, XXIV, 94 (Madrid 1951), pp. 93-111.

OLLÉ PINELL, A. «La obra grabada de Goya», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, XXXVII (Barcelona 1967), pp. 341-358.

PAAS-ZEIDLER, S. *Goya: Caprichos, Desastres, Tauromaquia y Disparates.* Reproducción completa de las cuatro series. Ed. Gustavo-Gili. 2a edició (Barcelona 1996).

RAMON, A.; BARBIÉ, M. (eds.). *Tres escritos de Josep Mª Gudiol i Ricart* (Barcelona 1987).

VEGA, J. *Museo del Prado. Catálogo de Estampas.* Museo del Prado. Ministerio de Cultura (Madrid 1992).

VIVES, R. (coord.). *Miscel·lània sobre Goya gravador.* Facultat de Belles Arts, Dept. de Gravats i Estampació (Barcelona 1985).

WILSON-BAREAU, J. *Goya la década de los Caprichos. Dibujos y aguafuertes.* Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (Madrid 1992).

WILSON-BAREAU, J.; SANTIAGO, E. *Idioma Universal. Goya en la Biblioteca Nacional.* Biblioteca Nacional (Madrid 1996).